

नेपालको राष्ट्रियता, अखण्डता र राष्ट्रिय एकता

लक्ष्मी विलास कोईराला

लेखसार

“नेपाली हामी रहौंला, कहाँ नेपालै नरहे, उचाइ हाम्रो चुलिन्छ, कहाँ हिमालै नरहे” राष्ट्रकवि माधव घिमिरेको मर्मस्पर्शी राष्ट्रभावयुक्त गीतले राष्ट्र राज्य, राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता र भौगोलिक अखण्डता देश र जनताको राष्ट्रिय अस्तित्वसँग गाँसिएको सत्य प्रस्ट गरेको छ। यी सबैको छुट्टाछुट्टै अर्थ र परिभाषा भए पनि यी एकआपसमा घनीभूत रूपमा जोडिएका हुन्छन्। एउटाले अर्कोलाई सवल र एउटामाथिको आपतले सबैलाई प्रभावित बनाइरहेको हुन्छ। राष्ट्रराज्यको निर्माण तथा राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता र भौगोलिक अखण्डताको महत्वानुभूतिले मात्र राष्ट्रिय अस्तित्व जीवन्त रहन्छ। यसकारण लेखलाई राष्ट्र राज्य, राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता, भौगोलिक अखण्डता, तथा यिनको महत्त्व, वाधा र प्रबर्द्धनको आधारमा संगठित गरिएको छ।

शब्दकुञ्जी: राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता, अखण्डता, सार्वभौमसत्ता, समावेशी।

राष्ट्र-राज्य

राष्ट्र जनतासँग र राज्य भूगोलसँग सम्बन्धित विषय हुन्। नेपालको संविधानले राष्ट्र र राज्यको परिभाषा गरेको छ। संवैधानिक परिभाषानुसार “नेपाल एक स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौमसत्ता सम्पन्न, धर्मनिरपेक्ष, समावेशी, लोकतन्त्रात्मक, समाजवाद उन्मुख संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य हो। “बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक विशेषतायुक्त भौगोलिक विविधतामा रहेका समान आकांक्षा र नेपालको राष्ट्रिय स्वतन्त्रता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रिय हीत तथा सम्बृद्धिप्रति आस्थावान रही एकताको

सूत्रमा आवद्ध सबै नेपाली जनता समष्टिरूपमा राष्ट्र हो। (नेपालको संविधान, २०७२, धारा ३ र ४)

राष्ट्र जनताको भावनात्मक आस्था हो, जुन सीमाविहीन हुन्छ। साभ्ना इतिहास, आकांक्षा, बुझाई, भाषा-संस्कृति र एकत्वभाव राष्ट्रका मौलिक विशेषताहरू हुन्। राष्ट्र राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक एवं मनोवैज्ञानिक एकताको मेरुदण्ड हो। (दाहाल, २०५३, पृ.५७) राज्य जनसंख्या, भूभाग, सार्वभौमिकता र सरकारको योग हो। निश्चित भौगोलिक सीमाभित्रको भूगोलमा राज्य खडा हुन्छ। राज्य एक राजनीतिक संगठन हो। सार्वभौमसत्ता र नागरिक राज्यशक्तिका स्रोत हुन्। (गोखले, २००७, पृ.६८) सामाजिक सांस्कृतिक, भावनात्मक र ऐतिहासिक पृष्ठभूमिमा राष्ट्र र राष्ट्रियताको निर्माण हुन्छ, भने, राष्ट्रियता, अखण्डता, राष्ट्रिय एकता र जनसुरक्षाका लागि सार्वभौमशक्ति प्रयोग गर्ने अधिकार राज्यसँग सुरक्षित रहन्छ।

राष्ट्रियता

राष्ट्रवाट राष्ट्रियताको निर्माण भएको हो। देशमा बसोवास गर्ने व्यक्ति तथा समूहको राष्ट्रप्रतिको समान आस्था, विश्वास, सोंच, आकांक्षा र एकत्वभाव राष्ट्रियता हो। राष्ट्रियता माटोसँगको नाता हो। सांस्कृतिक भावना, मनोवैज्ञानिक दृष्टिकोण, राष्ट्रलाई माया गर्ने, राष्ट्रप्रति समर्पित हुने आस्था र विश्वास राष्ट्रियता हो। राष्ट्रियतालाई देख्न सकिँदैन, तर अनुभव भने गर्न सकिन्छ।

मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणा १९४८ को दफा १५ ले “हरेक व्यक्तिलाई राष्ट्रियतासंबन्धी हक हुनेछ, र कसैलाई पनि राष्ट्रियताबाट वञ्चित

गर्न पाइनेछैन।” (संयुक्त राष्ट्र संघ, सन् १९४८) भनी राष्ट्रियताको विश्वव्यापी संरक्षण र प्रचलन गराएको छ। राष्ट्रियता नागरिकको हक हो भने राष्ट्रियता दिने अधिकार राज्यको हो। राष्ट्रियता जन्मस्थानका आधारमा निर्माण हुन्छ। राज्यले जन्मेको वा अंगीकृत नागरिक भएको कारणबाट आफ्ना नागरिकका लागि कानूनअनुरूप नागरिकता जारी गर्दछ। नागरिकता व्यक्तिको राष्ट्रियतासहितको परिचयपत्र हो, जसले व्यक्तिको राज्यसँगको नाता उद्घाटन गर्दछ।

अन्तर्राष्ट्रिय न्यायालयले राष्ट्रियतालाई राजनीति र कानुनी रूपमा व्यक्ति र राज्यलाई आपसमा जोड्ने कडीका रूपमा व्याख्या गरेको छ। राष्ट्रियताले नागरिकलाई राज्यको सदस्यको रूपमा अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा परिचय गराउँछ, भने नागरिकताले आन्तरिक रूपमा व्यक्तिको राजनीतिक अधिकार, सुरक्षा र संरक्षण तथा सार्वजनिक सेवा प्राप्त गर्ने हक सिर्जना गर्दछ।

नेपालको संविधानले आफ्ना नागरिकलाई वंशजका आधारमा, नेपालमा बसोवास गरेका विदेशीहरूलाई कानुनी सर्त पूरा गरेका आधारमा र गैरआवासीय नेपालीहरूलाई आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकार उपयोग गर्न पाउने गरी राष्ट्रियतासहित नागरिकता दिने व्यवस्था गरेको छ। नागरिकता राष्ट्रियताको प्रमाण हो। तर राष्ट्रियता नागरिकतामा मात्र सीमित हुँदैन। एउटा राज्यमा एकभन्दा धेरै राष्ट्रियता भएका व्यक्तिहरू तथा एउटै राष्ट्रियता भएका व्यक्तिहरू धेरै राज्यमा छरिएर बसेको पाइन्छ।

राष्ट्रिय एकता

राष्ट्रिय एकता देशका जनताबीचको एकता हो। जनताको मनको एकता हो। आपसी मेलमिलाप हो। राष्ट्रिय एकता राष्ट्रिय शक्तिपुञ्ज हो। राष्ट्रराज्य एकाकारको परिणाम हो। विविधतामा एकता राष्ट्रिय विशेषता हो। राष्ट्रिय एकता देश र जनताको पहिचान बलियो बनाउने तत्व मात्र नभएर शान्ति र विकासको आधार पनि हो। नेपाली जनतामा रहेको कोमलता,

वीरता र सहनशीलताले राष्ट्रिय एकतालाई मजबुत बनाएको छ। राष्ट्रिय एकताले नागरिकलाई राष्ट्रिय विकासमा सँगै काम गर्ने, सँगै विकासको स्वाद लिने र राष्ट्रमाथि आइलाग्ने सम्पूर्ण खतरा र चुनौती विरुद्ध एकढिक्का भई लड्ने सामर्थ्य प्रदान गर्दछ। (कोइराला, २०७५)

संविधान, सचेत नागरिक, राष्ट्रिय भ्रूण्डा, राष्ट्रिय गान, राष्ट्रिय चिन्ह, धर्मनिरपेक्षता, सरकारी कामकाज र सम्पर्क गर्ने नेपाली भाषा, तटस्थ सरकार, समावेशी एवं विकेन्द्रित शासन प्रणाली, भौगोलिक रूपमा सन्तुलित विकास, नागरिक स्वतन्त्रता र व्यक्तिगत सम्पत्तिको सुनिश्चितता, विविधतामा एकता, सांस्कृतिक बहुलवाद सिद्धान्तको अवलम्बन, सांस्कृतिक सम्पदा भाषासाहित्य, लवाइखवाइको संरक्षण र विकास, चाडपर्वहरूमा समान सहभागिता, सामाजिक सुरक्षा र न्याय, प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र उपयोग, राजनीतिक दल, निजामती सेवा, नेपाली सेना, एकल मुद्रा, भौगोलिक कनेक्टिभिटी, आन्तरिक एवं बाह्य पर्यटन, राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय खेल प्रतियोगिताहरू, विश्वभरका गैरआवासीय नेपालीहरूको संस्कृति मोह, मित्र तथा छिमेकी राष्ट्रहरूसँगको हार्दिक सम्बन्ध र देशका लागि उत्पन्न बाह्य श्रेट तथा राष्ट्रिय संस्थाहरू कार्यपालिका, व्यवस्थापिका, न्यायपालिका, प्रेस, कर्पोरेट हाउस र समुदायमा आधारित संस्थाहरूबीचको हार्दिक सम्बन्ध राष्ट्रिय एकतालाई दरिलो बनाउने महत्त्वपूर्ण तत्वहरू हुन्। (कोइराला, २०७५, पृ. २९१)

भौगोलिक अखण्डता

राज्यका तत्वहरूमध्ये अखण्डता भूगोलसँग सम्बन्धित हुन्छ। देशको भूगोल अखण्ड हुन्छ। राष्ट्रको भौगोलिक सीमा र राष्ट्रको सम्पूर्ण राज्यक्षेत्रको अविच्छिन्न अटुटपना अथवा सिङ्गोपनालाई अखण्डता भनिन्छ। (कोइराला, २०७५, पृ. २८८) जल वा नदी वा राजनीतिक कारणले जमिन टुक्रिएको भए पनि राजनीतिशास्त्रमा त्यो अखण्डताको परिभाषाभित्र पर्दछ। राष्ट्रियता भौगोलिक अखण्डता र राष्ट्रिय

एकताको प्रतीक हो । भौगोलिक अखण्डता एकताको आधार हो । राष्ट्रिय एकता अखण्डताको शक्ति हो भने अखण्डताको अविच्छिन्नताले राष्ट्रिय एकतालाई प्रबर्द्धन र राष्ट्रियतालाई विस्तार गर्दछ ।

राष्ट्रियता, अखण्डता र राष्ट्रिय एकताको महत्त्व

ऐतिहासिक कालमा नेपाल टुक्राटुक्रा भएकाले भुरेटाकुरे विभिन्न राज्यका नाममा कान्तिपुरे, पर्वते, तिरुहुते जस्तो गरी राष्ट्रियता विभाजित थियो । पृथ्वीनारायण शाहले नेपाल एकीकरण गरेपछि मात्र नेपालको राष्ट्रियता राष्ट्रिय एकता र अखण्डता संगठित, समृद्ध र विस्तारित भएको हो । राजतन्त्र कालको एकल राष्ट्रियताको ठाउँ अहिले बहुराष्ट्रियताले लिएको छ । कानूनतः नेपालका नाममा जारी नेपाली राष्ट्रियता अहिले विश्वभर परिचित छ ।

राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता अखण्डता र नागरिकको अधिकार कर्तव्यबीच रहेको अन्योन्याश्रित, परिपूरक र परिपोषक सम्बन्धले देश र जनतालाई आध्यात्मिक रूपमा सवल र सम्मानित बनाइरहेको हुन्छ । राष्ट्रियताले राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्दछ, एकताले भौगोलिक अखण्डता संरक्षण गर्छ भने, अखण्डताले राष्ट्रियतालाई बलियो पार्दछ । राष्ट्रियता राष्ट्रिय परिचय हो । यसले व्यक्ति समुदायलाई अर्को व्यक्ति समुदायभन्दा फरक देखाउँछ । नागरिकलाई राष्ट्र निर्माणमा समर्पित गराउने तत्व राष्ट्रियता हो । राष्ट्रियताले व्यक्ति र राज्यबीचको घनिष्ट सम्बन्ध, राष्ट्रवादी भावना, आपसी मित्रता अभिवृद्धि गर्दछ ।

राष्ट्रिय एकता विकासको मेरुदण्ड हो । यसले शान्तिसुरक्षा, सामाजिक साँस्कृतिक न्याय, आपसी सहयोग, सद्भाव, सामाजिक स्थिरता र राष्ट्रिय विकासलाई उत्प्रेरित गर्दछ । यसले आन्तरिक र बाह्य रूपमा देशमा शान्ति र सुरक्षा प्रदान गर्दछ । सार्वजनिक एवं प्राकृतिक स्रोतसाधनको समुचित उपयोग, साँस्कृतिक परम्परा र सम्पदाको संरक्षणलाई सुनिश्चित गर्दछ । सामाजिक कुरीति, भेदभाव र असुरक्षाको

प्रतिकार गर्न जनताबीच एकता चाहिन्छ । जनएकताले आत्मविश्वास बढाउँछ । विविधतायुक्त समाजलाई जोड्छ, र राष्ट्रराज्य निर्माण व्यवस्थित गर्दछ । देशमा आर्थिक विकासको प्रतिफल समान र न्यायपूर्ण रूपले वितरण गरी गरिवी न्यूनीकरण र जनसन्तुष्टि वृद्धि गर्दै राष्ट्रिय एकतालाई बलियो बनाउँछ । बलियो एकताले राज्यशक्ति सुदृढीकरण गरी देश र जनताको राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गरिमालाई उच्च राख्दछ ।

राष्ट्रिय एकता भङ्ग भयो भने भौगोलिक अखण्डता खण्ड-खण्ड हुनपुग्छ । राष्ट्रिय एकताले राष्ट्रलाई सुरक्षित राख्दछ । राष्ट्रको भौगोलिक अखण्डता टुटेमा राष्ट्रिय एकता टुक्रिन सक्छ । राष्ट्रियतामा विचलन आयो भने राष्ट्रिय एकता र अखण्डता जोखिममा पर्न सक्छ । माधव घिमिरेको "पारिन्छ, सत्ता जब खण्ड खण्ड, रहन्छ, के राष्ट्र त्यहाँ अखण्ड ? थुतिन्छ, पत्ता जब खात खात, सिद्धिन्छ, शोभा अनि फूलबाट" (घिमिरे, २०७३, पृ. २९) भन्ने अभिव्यक्तिले राष्ट्रियता, एकता र अखण्डताको महत्त्वमाथि प्रकाश पारेको छ ।

राष्ट्रियता, अखण्डता र राष्ट्रिय एकताका वाधकहरू

राजनीतिक जीवनको उषाकालमा एउटै जात, भाषा, परम्परा र संस्कृति भएका मानिसहरूको एउटा छुट्टै राज्य हुन्थ्यो । विश्वव्यापीकरण, सूचनासञ्चार प्रविधिको विकास र प्रयोग, अन्तरजाति विवाह, यातायात विकास र नागरिकमा देखिएको गतिशीलता, राज्यहरूको खुकुलो अध्यागमन नीति तथा सुगम आवतजावतले मिश्रित समाज, मिश्रित भाषा र मिश्रित संस्कृतिको विकास गरेको छ, साँस्कृतिक सडर्कीणता धुमिल भएकोछ, र राष्ट्रराज्यको दृष्टिकोणमा आमूल परिवर्तन आएकोछ । यद्यपि नेपाल जस्तो भौगोलिक, जातीय, साँस्कृतिक, भाषिक, धार्मिक विविधतायुक्त देशमा अखण्डता राष्ट्रियता र राष्ट्रिय एकता मजबुत राख्न सजिलो छैन ।

अखण्डता, राष्ट्रियता, र राष्ट्रिय एकतामाथि आन्तरिक एवं बाह्य कारणले चुनौती सिर्जना हुने गर्दछ । नेपाली युवाहरू शिक्षा तथा रोजगारीका लागि विदेश जाने र

स्वदेश नफर्कने प्रवृत्ति तथा गैरनेपालीलाई नागरिकता दिने विषयमा भइरहेको अत्यधिक राजनीतिकरण, राष्ट्रियता अखण्डता र राष्ट्रिय एकताका लागि डरलाग्दो चुनौती बन्न पुगेको छ ।

गरिबी, असमानता र सामाजिक भेदभाव, निरक्षरता, आर्थिक एवं सामाजिक विशृङ्खलता, जात्यन्ध, जातीय द्वन्द्व, साम्प्रदायिकता, क्षेत्रीयता, भाषिक अतिलगाव, अति साँस्कृतिकवाद, प्राकृतिक स्रोतको विनास, एउटा भाषा संस्कृति र भेषलाई महत्त्व दिने राज्यनीति, असमावेशी राजनीतिक शासन प्रणाली, माफियाको चलखेल, अपराध, अराजकता, नागरिक विद्रोह तथा विखण्डनकारीद्वारा चलाइने विखण्डन उन्मुख क्रियाकलाप राष्ट्रियता, अखण्डता र एकताका आन्तरिक तथा विदेशी आक्रमण, सीमा विवाद, वैदेशिक सहयोगमाथिको अत्यधिक निर्भरता, राजनीतिक आर्थिक क्षेत्रमा बाहिरी हस्तक्षेप तथा जलवायु परिवर्तन बाह्य चुनौतीहरु हुन् । (कोइराला, २०७५, पृ. २९१)

राष्ट्रियता, अखण्डता र राष्ट्रिय एकताको प्रबर्द्धन

राष्ट्रियता अखण्डता र राष्ट्रिय एकता प्रबर्द्धन गर्नु राज्य र नागरिक दुवैको कर्तव्य हो । सोका लागि राज्यको नीति र नागरिकको आचरण तथा व्यवहार महत्त्वपूर्ण हुन्छ । देशको सर्वाङ्गीण विकास, राजनीतिक स्वतन्त्रता, सामाजिक सद्भाव, आर्थिक समृद्धि र सुमधुर अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धले मात्र राष्ट्रियता, एकता र अखण्डताको दिगो प्रत्याभूति निर्धारण गर्दछ ।

संविधानलाई राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता र भौगोलिक अखण्डता प्रबर्द्धन र सम्बर्द्धन गर्ने प्रमुख कारक मानिन्छ । संविधान देशको मूल कानून हो । संविधानमा रहेको नागरिकका लागि समान नागरिकता दिने व्यवस्था, संवैधानिक सर्वोच्चता, मौलिक हक, कर्तव्य तथा हकको प्रचलनका लागि उपचारको व्यवस्थाले राष्ट्रियतालाई मजबुत गरेको छ । राष्ट्रिय एकता विरुद्धका क्रियाकलापहरुलाई प्रारम्भिक तहमा नै व्यवस्थापन गर्न नागरिकको मौलिक हकमा बन्देज लगाउन सक्ने

व्यवस्था संविधानमा रहेको छ । समाजका विविधता, असमानता र भेदभावलाई सम्बोधन गर्न संविधानको प्रस्तावना, राज्यको दायित्व निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरूमा विशेष व्यवस्था पनि गरिएको छ ।

संविधानले राष्ट्रपतिलाई नेपालको राष्ट्रिय एकता प्रबर्द्धन गर्ने जिम्मेवारी दिएको छ भने, राष्ट्रिय भण्डा, राष्ट्रिय गान, राष्ट्रिय चिन्ह, धर्मनिरपेक्षता, सम्पर्क भाषाको व्यवस्था पनि गरेकोछ । राज्यका लागि संकटकालीन अधिकारको व्यवस्था तथा अखण्डतामा प्रतिकूल असर पर्ने गरी कुनै सम्झौता गर्न नपाइने संवैधानिक व्यवस्थाले राष्ट्रिय अखण्डतालाई अभेद्य बनाएको छ । संविधानले आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक विकासका लागि स्वनिर्णय र स्वशासनसहितको सहकारितामूलक संघीय शासन प्रणाली, राजनीतिक दलसम्बन्धी व्यवस्था, निजामती सेवा तथा नेपाली सेनाको व्यवस्था पनि गरेको छ । यसकारण संविधानको पालना, संरक्षण र प्रभावकारी कार्यान्वयन भइरहँदासम्म नेपालको राष्ट्रियता, अखण्डता र राष्ट्रिय एकता सुदृढ, विस्तारित र सम्मानित हुँदै जानेछ ।

देशको शासन प्रणालीको शीर्ष उद्देश्य देशमा शान्ति अमनचयन कायम राख्नु, जनकल्याण सुनिश्चित गर्नु तथा विश्वमञ्चमा राष्ट्रलाई परिचित गराउनु हो । विगत इतिहासको संरक्षण, वर्तमानको सुव्यवस्था र सुरक्षा तथा भविष्यको सुनौलो आशाले जनतामा शासन प्रणालीमाथि विश्वास पैदा गर्दछ । प्रजातान्त्रिक, विधिसंगत, समावेशी, सहभागितामूलक, र उत्तरदायी शासन प्रणालीप्रति जनताको आस्था र विश्वास रहेसम्म राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता र अखण्डतामाथि कुनै आँच आउन सक्दैन ।

मानव जीवनमा सारभूत र आधारभूत रूपमा सकारात्मक परिवर्तन हुनु विकास हो । आर्थिक विकासले विकासको प्रजातान्त्रीकरण, मानव संसाधनका विकास र रोजगारीको सिर्जना, धनको समान वितरण, नागरिकका लागि अवसरमा समान पहुँच, सामाजिक न्याय, सन्तुलित

विकास र वातावरणको संरक्षणलाई समेटेको हुन्छ । राजनीतिक रूपमा विकासलाई स्वतन्त्रता र राजनीतिक अर्थशास्त्रका आधारमा विश्लेषण गरिन्छ । निर्वाचनमा नेताको छनौटदेखि आवश्यकता र रुचिअनुरूप वस्तुसेवाको छनौट गर्ने क्षमतालाई रानीतिक अर्थशास्त्र र स्वतन्त्रताले समेट्छ । (टुडारो, १९९७) सामाजिक विकासले सामाजिक न्याय र समानतालाई समेट्छ भने, साँस्कृतिक विकासले भौतिक एवं मानवीय विकासलाई दिगो बनाउँछ । देशको राष्ट्रिय विकासले जनताका विचार, चाहना र भावनाहरूको सम्मान तथा स्वतन्त्रता र सन्तुष्टि अभिवृद्धि गरिरहँदासम्म राष्ट्रियता अखण्डता र राष्ट्रिय एकतामाथि कहिल्यै आँच आउदैन ।

भाषा-संस्कृति राष्ट्रिय पहिचान हो । विभिन्न धर्मसंस्कृति, जाति, समुदाय, उत्पत्ति, भाषाभाषीहरूबीच समानता एवं सहअस्तित्वका आधारमा स्वस्थ र सुमधुर सामाजिक सम्बन्ध तथा साँझा भावना, मूल्य, संस्कृतिको विकासले सामाजिक साँस्कृतिक सद्भाव अभिवृद्धि गर्छ । राज्यले देशमा रहेका भाषासाहित्य, लिपि, कलासंस्कृतिको समान रूपमा विकास गरी साँस्कृतिक विविधता र सामाजिक सद्भाव प्रबर्द्धन गरिरहँदासम्म राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता र अखण्डता सुरक्षित र सम्मानित भइरहन्छ ।

राज्यले संवैधानिक रूपमा जनतालाई अधिकार र कर्तव्य दिएको हुन्छ । नेपालको संविधानले मौलिक हक तथा राष्ट्रप्रति निष्ठावान् हुँदै नेपालको राष्ट्रियता, सार्वभौमसत्ता र अखण्डताको रक्षा गर्नु, संविधान र कानूनको पालना गर्नु, राज्यले चाहेको बखत अनिवार्य सेवा गर्नु र सार्वजनिक सम्पतिको सुरक्षा र संरक्षण गर्नु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुने व्यवस्था गरेको छ । (नेपालको संविधान, २०७२, धारा ४८, पृ.२१) कर्तव्यको पालना र नागरिक हक अधिकारको सुरक्षित रूपमा प्रचलन गर्ने वातावरण भइरहँदासम्म शान्तिव्यवस्था, राष्ट्रियता, अखण्डता, र राष्ट्रिय एकता सदैव सुरक्षित र सबल भइरहन्छ ।

नागरिकमा क्षेत्रीय भावनाको विकास समृद्धि र दरिद्रता दुबैले ल्याउने गर्दछ । संघीय सरकारले प्रदेश र स्थानीय सरकारको सहयोग र सहकार्यमा क्षेत्रीयताको भावना विकास नहुने गरी सबै भौगोलिक क्षेत्र, जातजाति, भाषासंस्कृति र मानव संशोधनको समान विकास, राज्यसंयन्त्रमा जनताको समान सहभागिता तथा सार्वजनिक सेवामा समान पहुँच सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । समान विकास, समान अवसर र समान व्यवहारले क्षेत्रीय भावनाको बदलामा राष्ट्रिय भावनाको विकासले देशको राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता र अखण्डतालाई सुदृढ र मजबुत बनाइरहन्छ ।

देशको आन्तरिक एवं बाह्य सुरक्षा व्यवस्थापन राष्ट्रिय सुरक्षा व्यवस्थापन हो । संविधानमा नेपालको समग्र राष्ट्रिय हित, सुरक्षा र प्रतिरक्षासम्बन्धी नीति तर्जुमा तथा नेपाली सेनाको परिचालन वा नियन्त्रण सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सिफरिस गर्न 'राष्ट्रिय सुरक्षा परिषद्'को व्यवस्था गरेको छ । आन्तरिक शान्ति सुव्यवस्था एवं बाह्य सुरक्षार्थ 'राष्ट्रिय सुरक्षा नीति २०७३', 'स्थानीय सुरक्षा ऐन २०२८', 'सैनिक ऐन, २०६३' र 'नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३', केन्द्रीय एवं प्रदेश सुरक्षा परिषद्, जिल्ला सुरक्षा समिति लगायत नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी र अनुसन्धान विभागको व्यवस्था गरिएको छ ।

नेपाली सेना राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता र अखण्डताको मेरुदण्ड हो । संविधानले नेपाली सेनालाई नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, स्वाधीनता, राष्ट्रिय एकता र भौगोलिक अखण्डता रक्षाको जिम्मेवारी दिएको छ । (नेपालको संविधान, २०७२, धारा २६६ र २६७, पृ.१४८) नेपालको एकीकरणदेखि नै नेपाली सेनाले नेपालको एकता, राष्ट्रियता र अखण्डताको सन्तुलित रूपमा संरक्षण गर्दै आएको छ । विपद् व्यवस्थापनमा सेना देशवासीको दुःखको साथी बनेको छ । नेपाली सेनालाई सुम्पेको जिम्मेवारी पूरा गर्न सरकारले नेपाली सेनालाई आधुनिक, संगठित, अनुशासित, क्षमतावान् र उत्तरदायी

बनाउँदै लैजानुपर्दछ। नेपाली सेनाको वीरता, मनोबल र समर्पण भाव उच्च रहेसम्म नेपालको राष्ट्रियता, अखण्डता र राष्ट्रिय एकतामाथि कहिल्यै आँच आउँदैन।

नेपालको भूराजनीति अत्यन्त संवेदनशील छ। संयुक्त राष्ट्रसंघको वडापत्र, असंलग्नता, पञ्चशीलको सिद्धान्त अन्तर्राष्ट्रिय कानून र विश्वशान्तिको मान्यताका आधारमा राष्ट्रको हितलाई ध्यान राखी अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध नीति सञ्चालन गर्ने व्यवस्था नेपालको संविधानमा रहेको छ। (नेपालको संविधान, २०७२, धारा ५१(ड), पृ. ३३) छिमेकी र मित्रराष्ट्रसँगको सम्बन्ध सौहार्दपूर्ण, उत्पादक तथा अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा नेपालको छवि उच्च राख्ने कूटनीतिक कौशलता भएसम्म देशको सीमा सुरक्षित राख्न, राष्ट्रियता र एकता सुदृढ गर्न कुनै बाधा आउँदैन।

संयुक्त राष्ट्रसंघको वडापत्रको धारा २(४)ले “कुनै पनि राष्ट्रको प्रादेशिक अखण्डता अनतिक्रम्य हुने व्यवस्था गरेको छ, भने राष्ट्रसंघले कुनै पनि राष्ट्रको प्रादेशिक अखण्डतामाथि आँच पुग्ने गरी शक्ति वा धम्की प्रयोग गर्न नपाइने व्यवस्था गर्दै भौगोलिक अखण्डताको संरक्षण गर्न राष्ट्रलाई कुनै पनि प्रकारले प्रतिवाद गर्नसक्नेछ” (संयुक्त राष्ट्र संघ, १९४५) भनी मौलिक अधिकार प्रदान गरेकोले सदस्य राष्ट्रलाई आन्तरिक रूपमा सुदृढ, सुरक्षित र एकताबद्ध हुन प्रेरित गरेको छ।

राष्ट्रराज्य निर्माणले राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय अखण्डतालाई अक्षुण्ण राख्दछ। जनता राष्ट्रराज्य निर्माणका खम्बा हुन्। राष्ट्र निर्माण जनताको आस्था, साझा सोंच, अपेक्षा, लक्ष्य र अपनत्वको विकास गर्नु हो। राज्यशक्ति प्रयोग गरेर राष्ट्रिय संस्थाहरूको स्थापना र परिचालन गर्नु, राष्ट्रको पहिचान राष्ट्रियतालाई सुदृढ बनाउनु, शान्ति अमनचयन कायम गर्नु, जनताबीच एकता बलियो पार्नु र जनताका आवश्यकता परिपूर्ति गर्न सार्वजनिक सेवाप्रवाह गर्नु राष्ट्र-निर्माण हो। राष्ट्रराज्य निर्माणमा जनताको आस्था, विश्वास तथा सरकार, नीजि क्षेत्र र नागरिक समाजको सहयोग र

सहकार्य हुँदासम्म राष्ट्रियता, एकता र अखण्डतामा कुनै समस्या आउँदैन।

प्राकृतिक स्रोतसाधनको उपयोगद्वारा आर्थिक सामाजिक विकास गरिएको हुन्छ। अन्धाधुन्ध रूपमा स्रोतसाधनको उपयोगले विश्वमा जलवायु परिवर्तनका कुलक्षणहरू देखापरेका छन्। प्राकृतिक स्रोतको विनासले राष्ट्रिय विकास, शान्तिसुरक्षा तथा जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर परेको छ। स्रोतको संरक्षण र उपयोग तथा दिगो विकासका लागि सरकार र राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय समुदायबीच समन्वय र सहकार्य गर्दासम्म देशको राष्ट्रियता, एकता र अखण्डतामाथि कुनै संकट आउँदैन।

राष्ट्रिय क्षमता भनेको राज्यको शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन, नियन्त्रण र सञ्चालन गर्ने क्षमता हो। सचेत नागरिक, सशक्त राजनीतिक निर्णय क्षमता, कठोर नागरिकता विधि, नागरिक र भौगोलिक क्षेत्रबीच कनेक्टिभिटी, मौलिक हक उपयोगको वातावरण, सरकारप्रति जनविश्वास, साँस्कृतिक एकता र सम्पदाको संरक्षण, सरकार र राजनीतिक दल, निजी क्षेत्र, समाजिक समुदायबीच हार्दिक सम्बन्ध, स्रोतसाधनको उपलब्धता र उत्तरदायी प्रशासन राष्ट्रिय क्षमताअन्तर्गत पर्दछन्।

आफ्नो भौगोलिक सीमाभित्र शासन गर्न, नागरिक-हकको निर्वाध प्रचलन गराउन, कर उठाउन, सार्वजनिक नीति तथा नीति तथा कानून कार्यान्वयन गर्न, कानूनको विखिलाप गर्नेमाथि कारवाही गर्न, आन्तरिक एवं बाह्यरूपमा राष्ट्रिय सुरक्षा व्यवस्थापन दरिलो बनाउन र नागरिकलाई प्रभावकारी रूपमा सार्वजनिक सेवाप्रवाह गर्न तथा अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा खरो उत्रन सक्ने क्षमतावान सरकार भएसम्म राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता र भौगोलिक अखण्डतामाथि कुनै समस्या आउँदैन।

निष्कर्ष

राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता र राष्ट्रिय अखण्डता व्यक्ति समुदायको आकांक्षा र दलीय स्वार्थभन्दामाथि रहने पवित्र तत्त्व हुन्, राष्ट्रका अमूल्य निधि हुन्।

स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता र स्वाधीनतालाई अक्षुण्ण राख्नु राज्यको दायित्व हो । नागरिकहरूको योगदान तथा नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय सरकारको उदार दृष्टिकोण, सकारात्मक सोच र समावेशी राज्यनीतिका माध्यमबाट जनताको राजनीतिक, सामाजिक, साँस्कृतिक एवं आर्थिक स्वतन्त्रता सुरक्षित र फराकिलो बनाई नेपालको राष्ट्रियता, राष्ट्रिय एकता र भौगोलिक अखण्डताको गौरव चिरकालपर्यन्त उच्च राख्नु हामी सबैको कर्तव्य हो ।

सन्दर्भ सामग्री सूची

कोइराला, लक्ष्मी विलास, (२०७५ माघ), लोकसेवा र प्रशासन: नीति र व्यवहार, *सोपान मासिक* ।

गोखले, वि. के., (२००७), *पोलिटिकल साइन्स*, मुम्बई: हिमालय पब्लिसिङ हाउस ।

घिमिरे, माधव, (२०७३), *राष्ट्रनिर्माता*, ललितपुर: साभ्ना प्रकाशन ।

टुडारो, एम. पि., (सन् १९९७), *इकोनोमिक डेभलपमेन्ट*, (छैठौँ संस्करण) ।

दाहाल, रामकुमार, *राजनीति शास्त्रका सिद्धान्त*, रत्न पुस्तक भण्डार, भोटाहिटी, काठमाडौं, २०५२

भट्टचन, कृष्ण र प्याकुरेल, कैलासको (२००८), द ईस्यू अफ नेशनल ईन्टिग्रेसन इन नेपाल: *ईथिनोरिजनल एप्रोच*, वेबसाईट

संयुक्त राष्ट्रसंघ, (सन् १९४८), *वडापत्र तथा संयुक्त राष्ट्रसंघ मानव अधिकारसंवन्धी विश्वव्यापी घोषणा* ।

सूचना विभाग, नेपालको संविधान, *नेपाल द्वैमासिक*, वर्ष ४६, विशेषांक, अंक २ र ३ असोज, कात्तिक र मंसिर पुष, (२०७२)

सिवाकोटी, गोपाल, (२०६४), *आधुनिक राजनीतिक विश्लेषण*, काठमाडौं: पैरवी प्रकाशन ।